

УДК 811.161.3:81'282(476.2)

Прадметны код вясельнай абраднасці і яго моўнае выражэнне ў гаворках Гомельшчыны

А.А. СТАНКЕВИЧ

Артыкул прысвечаны апісанню дыялектных назваў рытуальных прадметаў, што выкарыстоўваюцца ў вясельнай абраднасці на Гомельшчыне, якім надавалася магічнае дзеянне і прыпісваліся функцыі замяшчэння, абароны, аховы або пажадання.

Ключавыя словы: вясельная абраднасць, прадметны код, сямейна-абрадавая лексіка, вясельная лексіка, рытуальныя прадметы, абрадавая сімволіка, магічныя функцыі.

The article is devoted to the description of the names of ritual things in different dialects which are used in the marriage traditions in the Gomel region and have magic power and which perform the functions of substitution, protection, care or wish.

Keywords: marriage traditions, item code, family-tradition vocabulary, marriage vocabulary, ritual things, traditional symbols, magic functions.

Матэрыяльная і духоўная культура ўсходніх славян, у якой знаходзяцца вытокі нашай нацыянальнай самабытнасці і адметнасці, заслугоўвае беражлівых і ўважлівых адносін да сябе як з боку яе стваральнікаў і носьбітаў, так і з боку даследчыкаў. Сістэмны падыход да вывучэння разнастайных з'яў народнай культуры дае магчымасць паказаць іх узаемасувязь і ўзаемадзеянне, дазваляе вызначыць фактары, якія абумовілі агульнае і лакальнае, традыцыйнае і рэгіянальнае ў фарміраванні і развіцці фальклорна-этнаграфічнай і лінгвістычнай спадчыны.

Важнай часткай духоўнай культуры нашага народа, якая адлюстроўвае яго традыцыі, вопыт, светапогляд і светаўспрыманне, з'яўляецца народна-дыялектная мова. Лексічная сістэма народнай мовы ўключае розныя тэматычныя групы слоў, у тым ліку і абрадавыя назвы, адзін з самых старажытных і аксіялагічна значных пластоў народнага слоўніка.

У складзе абрадавых намінацый вызначаецца сямейна-абрадавая лексіка, якая называе найбольш важныя падзеі ў жыцці чалавека ад нараджэння да пахавання. Самым насычаным, змястоўным і важным у жыцці чалавека з'яўляецца вясельны абрад. Як адзначаюць даследчыкі, багаты матэрыял для вывучэння значэння і сутнасці абрадавага фальклору дае сялянскае вяселле, якое аб'ядноўвае ў адзінай структуры з'явы розныя па сваёй прыродзе: кампаненты матэрыяльнай культуры, абрадавыя дзеянні, удзельнікаў абраду, слоўны і музычны фальклор і інш. Адным з найбольш развітых, самабытных, яркіх ва ўсходнеславянскім свеце з'яўляецца беларускае вяселле [1, с. 3].

Аб'ект нашага даследавання – назвы рытуальных прадметаў, якія выкарыстоўваюцца ў вясельнай абраднасці Гомельшчыны. Матэрыялам для даследавання паслужылі дыялекталагічны архіў кафедры беларускай мовы Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны, складзены па выніках дыялекталагічных практык студэнтаў філалагічнага факультэта ў розных раёнах Гомельскай вобласці, а таксама выданні фальклорна-этнаграфічных зборнікаў, прысвечаных сямейнай абраднасці нашага рэгіёна [2]–[7].

Вясельны рытуал, як вядома, мае складаную структуру, яго кодавая сістэма ўключае ўстойлівыя слоўныя, дзейсныя і прадметныя кампаненты. Састаўнымі элементамі вясельнага абраду адпаведна з'яўляюцца абрадавыя акты, выканаўцы рытуальных дзеянняў і інвентар рэалій [8], [4]. Адзінства ў вясельным рытуале гэтых элементаў патрабуе комплекснага падыходу пры яго апісанні. Таму аналіз вясельнай лексікі неабходна праводзіць з улікам напоўненасці, знакавай сутнасці і зместу самога вясельнага абраду.

Назвы прадметаў, якія выкарыстоўваюцца ў вясельнай абраднасці, складаюць рэчыўны код як састаўную частку рытуалу. Гэта намінацыі розных матэрыяльных кампанентаў вя-

сельнага рытуала. Яны абазначаюць прадметы паўсядзённага ўжытку, якім прыпісваецца асаблівы, магічны сэнс. Многім з гэтых прадметаў надавалася замяшчальная, ачышчальная, засцерагальная, ахоўная, абарончая або пажадальная функцыі, за імі замацоўваліся канкрэтныя станючыя якасці і абрадавая сімволіка.

Яшчэ да вяселля, у час сватання, выкарыстоўвалі такія атрыбуты, як *гарбуз*, *лапаць*, *платок*. Гарбуз сімвалічна абазначаў нязгоду дзяўчыны выйсці замуж за хлопца: *У нас раньшэ было так. Ідуць на дагаворы, бяруць самы бальшы гарбуз і як пусцяць у хату, а з той стараны нявеставы радзіцелі стаяць. І ежлі гарбуз схвацяць і паставяць на стол, то гасці заходзяць, а калі назад пусцяць, то ўсе расходзяцца і пара не састаіцца* (Старое Сяло, Ветк. – В., с. 224); *Гарбуз давала дзеўка, калі не хацела выхадзіць замуж* (в. Азершчына, Рэч.). Такую ж ролю мог выконваць і лапаць: *Колісь казалі: малады адчыніць дзверы да лапці кіне; як возьме яна тыя лапці, прыме значыць, пойдзе замуж, а як вукіне назад за дзверы, значыць, к другой ідзі* (в. Малыя Зімовішчы, Маз. – ВНГ, с. 325). Сімвалічнае значэнне згоды мела хустачка: *У нас раньшэ ходзілі сваты. Када жаніху платок дадуць, гавораць, ідзем к надзёжнай, ну. Она ўжэ за цябя пайдзёт, а то іще можа гарбуз катануць, што не пайду за цябе. А еслі платок, то ўжэ пайдзёт* (г. Ветка).

Сімвалічнымі былі асобныя традыцыйныя элементы вясельнага ўбору нявесты. Так, вясельны *вянок*, *венчык*, *вяночак* сімвалізаваў дзявоцтва, маладосць і прыгажосць нявесты. Сяброўкі маладой перад вяселлем плялі ёй вянкі і спявалі вясельныя песні: *Мы спявалі вясельныя песні перад свадзьбай у маладой, калі плялі вянкі* (в. Радуга, Ветк. – В., с. 230); *Ужо ў жаніха свякрова снімае з нявесты вянкі і фату і кладзець іх за іконай, а нявесці на галаву адзявае свой платок* (г. Ветка); *Вяночки дзелалі самі з красівых такіх бумажак* (в. Дуброўнае, Браг. – Б., с. 119); *Першы вянкі адзявалі на лоб. Потым рабіўся брыжык, затым вянкі, потым зноў брыжык. Затым шлі ленты разнацветныя, атласныя ленты* (в. Гарошкаў, Рэч.); *Цяпер відна, што нявеста, а тады ж не: плацце проста купіць, тутакж як венчык на галаву зделаюць. Ну і ўсё – і нявеста* (в. Старое Сяло, Ветк.).

Стужка (лента), заплеченая ў касу нявесты, таксама сімвалізавала яе дзявоцтва, дзявочую прыгажосць, маладосць, цнатлівасць (яна звязвала, “замыкала” дзявочую касу): *Самы меншы брат распятаў касу. Яму даюць дзесятку дзенег і канхет. Нявеста ў гэты час сядзіць пад ёлкай. А запляталі дзеўкі. Запляталі маладую ў адну касу, ленту ўпляталі* (в. Рэчкі, Ветк. – ВНГ, с. 103); *Такі вянчак – сплятуць яго аб галаве, а ззады нада штоб многа многа була ленту* (в. Дуброўнае, Браг. – Б., с. 119).

Асаблівае значэнне меў і галаўны ўбор нявесты – *вэлюм*, *фата*, белізна якога сімвалізавала яе нявіннасць, цнатлівасць: *Фату на вяселлі рабілі з марлі і плялі вянчак. Назаўтра фату не адзявалі* (в. Івакі, Добр.); *Заканчвалася всё тым, што свякруха снімала фату з нявесту, як бы гаворачы, што яна прасцілася з маладым жыццём. У канцэ вечара свякруха снімае з нявесты фату і мерае яе ўсім незамужнім, дзеўкам. Эта штоб дзеўкі скарэй замуж павыходзілі* (в. Церуха, Гом.); *У зборную суботу сяброўкі маладой збіраюцца ў яе хаце і рыхтуюць нявесту да замужжя. Яны робяць кветкі, вэлюм. Сяброўкі адзяваюць нявесту* (в. Карані, Светл. – ВНГ, с. 410). Такім чынам, як бачна з прыкладаў, фата – сімвал дзявоцтва, і, развітваючыся з ёю на шлюбнай цырымоніі, нявеста падкрэслівае змену свайго сямейнага статусу.

Абавязковым атрыбутам вясельнай абраднасці з’яўлялася вясельнае дрэўца, якое ўпрыгожвалі перад вяселлем. Вясельнае дрэўца адлюстроўвала раслінны код абраду. Яно сімвалізавала маладосць і прыгажосць, здароўе і ўрадлівасць, пладавітасць. Вясельнае дрэўца ў гаворках Гомельшчыны мела розныя назвы: *велка*, *велца*, *вельцэ*, *вельца*, *велечка*, *елец*, *ельца*, *ёлка*, *елка*, *ёўка*, *ёлачка*, *яліца*.

Рытуал прыгатавання і ўпрыгожвання вясельнага дрэўца ў розных раёнах Гомельшчыны мае як агульныя, так і адметныя ўласцівасці. Адрозненні звязаны з выбарам дрэва, характарам яго ўпрыгожвання, месцам размяшчэння, умовамі выкарыстання. Найчасцей у ролі вясельнага дрэўца ў даследуемым рэгіёне выступала ёлка: *На вяселле ёлку стаўлялі* (в. Хальч, Ветк.); *На свадзьбу ставілі і ўкрашалі ёлку* (в. Старое Сяло, Ветк.). Ёлка, паводле меркаванняў інфарматараў, сімвалізавала нявесту, яе маладосць і прыгажосць: *Ёлка – эта нявеста*

(в. Барталамееўка, Ветк.). Як правіла, ёлку прыносілі з лесу сяброўкі нявесты: *Дзеўкі ідуць у суботу, адсякаюць ёлку* (Рэчкі, Ветк.); *Вот у падругі свадзьба. Ана збірае нас, вырубліваем у лесе ёлку* (в. Барталамееўка, Ветк.); *У суботу перад свадзьбай збіраліся дружкі нявесты і нявеста, хадзілі па ёлку. Прыходзілі ў лес... і выбіралі ёлку, каб была добрая, не крывая, пушыстая* (в. Данілавічы, Ветк. – ВНГ, с. 108). Цікава, што ў Нараўлянскім раёне ўдзел у гэтым рытуале прымаў і малады са сваімі сябрамі: *Свідзецель з маладым ідуць шукаць гарну ёлку. Вырубаюць, робяць крэст, пратыкаюць і замацоўваюць* (в. Белая Сарока, Нараўл. – С., с. 102).

Акрамя ёлкі, у якасці вясельнага дрэўца выкарыстоўвалі таксама вярбу, якую называлі *велка, велца, вельца, велечка*: *Свадзьбу гулялі красіва. Яшчэ на свадзьбу ставілі такую, як называюць велца, велечка з вярбы, кучаравую такую* (г. п. Церахоўка, Добр.); У некаторых вёсках вясельнае дрэва замяняла галінка або букет, кветкі: *Ельца – цвяты, прыдзеланыя к палцы з рагуліны. Ельца стаяла ўсю свадзьбу* (в. Насовічы, Добр.); *Сяброўкі дзелалі букецікі з яліцы. Кветкі адзявалі на яловую ветку* (в. Жгунь, Добр. – ЗЧД, с. 252); *Вясельнае вельца ў нас было такое – булку хлеба должен прінесці дружок, у цэнтры ставілі цветы* (г. п. Церахоўка, Добр.). У наш час ролю вясельнага дрэўца ў некаторай ступені выконвае “букет нявесты”, які спецыяльна падбіраюць, упрыгожваюць да вяселля, які захоўвае нявеста ў час вячання або распісі ў загсе, а пасля кідае сваім незамужнім сяброўкам. Якая з іх падхопіць букет, тая ў хуткім часе замуж выйдзе.

Абавязковым элементам вясельнага рытуалу быў абрадавы пірог, які называецца *каравай*: *Каравай выпякала спецыяльная жанчына – каравайніца, у якой было ўладкаванае асабістае жыццё, шчаслівы шлюб, харошыя дзеці: Да свадзьбы пяклі каравай. Яго ўчынялі ў каструлі ўночы, цеста падходзіць. Патом цеста замешваюць і пяюць: “Каравай, мой раю, я ж цябе ўчыняю”. Гатовы каравай украшалі хресцікамі, кружкам і фігуркамі з таго ж самага замеса каравая* (в. Новы мір, Ветк. – В., с. 227). З падрыхтоўкай каравая былі звязаны асобныя магічныя дзеянні і прыкметы. Так, у в. Аравічы Хойніцкага раёна “*дружка нявесты тройчы прыносіла ваду, тройчы сыпала муку ў замес, цеста вымешваюць тры жанчыны, дзяжу накрываюць трыма кажухамі. Усё робяць тройчы, каб была тройка – мужык, жонка і дзеці. Цеста на каравай нельга было мясіць кулакамі, бо мужык будзе жонку біць*” [С., с. 143]. Калі было пахмурнае надвор’е, цеста на каравай не рашчынялі, чакалі, каб выглянула сонейка, а то жыццё маладых будзе змрочным. *Каравай пяклі напярэдадні вяселля, у суботу. Іншы раз і раніцай у нядзелю. Кожны чалавек можа мець каравай толькі адзін раз на вяселлі. І калі замуж выходзіла ўдава або жаніўся ўдавец, каравай не пяклі* (в. Данілавічы, Ветк. – ВНГ, с. 105). Крыжыкі, фігуркі, кветкі, лісточкі і шышкі, якімі ўпрыгожвалі каравай, таксама мелі сімвалічнае значэнне. *Стол*, за які садзяцца госці, – сімвал згоды, сяброўства, гасціннасці гаспадароў.

Важным і абавязковым на Гомельшчыне быў абрад *пасаду*. У вясельным абрадзе пасаду, калі маладых паасобку або разам у час вяселля ўсаджвалі на вывернуты *кажух, шубу, падушку, шкуру з цялёнка*, выражаліся матывы ініцыяцыі. Вывернуты мехам наверх кажух прысутнічаў у розных рытуалах вясельнага абраду: *Дзяжу для цеста ставілі пасярод хаты на вывернутым кажусе, сыпалі ў яе муку і лілі ваду за адзін прысест* (в. Данілавічы, Ветк. – ВНГ, с. 105); *Дружкі садзяць маладу на ўслон, падложаны кажухом, вывернутым шэрыцю наверх* (в. Лескі, Акц. – ВНГ, с. 6). У хаце жаніха маладых на парозе сустракала свякроў або хросная ў вывернутым кажусе: *Калі маладыя прыедуць да дома жаніха, на парозе іх сустракаюць свекар і свякруха з хлебам і соллю. Сустракае іх і кросна матка маладога ў кажухе. Кажух вывернуты, каб былі маладыя багаты* (в. Белая Сарока, Нараўл. – С., с. 108). Як сцвярджаюць інфарматары, сэнс абрадавых дзеянняў, звязаных з вышэй названымі рытуальнымі прадметамі, – у пажаданні маладым багацця, шчасця, прыгажосці: *У доме маладых садзілі на шубу. Эта штобы дзеці кучаравыя былі* (в. Залаты Рог, Ветк. – В., с. 223); *Абязцельна садзілі нявесту з жаніхом на вывернуты кажух, штоб жыццё харошое была, добрая, багатая* (в. Хальч, Ветк.); *Маладых садзілі на шубу пад іконай, каб яны былі багатымі* (г. п. Церахоўка, Добр.); *Пасля цэркві маладыя прызджаюць і іх садзяць на падушку, кажучь, дзеці будуць кудравыя* (г. п. Церахоўка, Добр.). Сакральнае ж значэнне гэтага абраду – сімвалізацыя даросласці, полаўзроставай спеласці і пладавітасці. Як

адзначаюць даследчыкі беларускага вяселля, абрад выкарыстання кажуха, вывернутага мехам наверх, вельмі старажытны. Вывернуты кажух (футра, пер’е падушкі, шкура) – рэха татэмістычнага культу мядзведзя, мех сімвалічна замяняў былую мядзведжую шкуру. У старажытнасці такі ўбор абазначаў, што чалавек, які яго апрануў, пераўтвараўся ў мядзведзя. Шкуры татэма прыпісвалася лекавая сіла – выганяць з чалавека хваробы, а таксама магічная здольнасць прыцягваць духі [8, с. 105–108]. Цікава, што абрад пасаду мог суправаджацца дадатковымі рытуальнымі дзеяннямі. Напрыклад, у в. Дуброўнае Брагінскага раёна адзначана, што калі маладую вялі на пасаду, “*паядуць етыя дружкі вакол, а буў ад маладога такі дружка, палаценцам перавязаны, браў кнут. І вот етыя дзевачкі ўжэ пасядзелі за сталом, а гэты дружок уганяе гэтых дзевачак з-за стала. Сячэ іх пугаю. І іх крэпка наб’е, але ж такая вот мода була*” (в. Камарын, Браг., – Б., с. 120). Як адзначаецца ў літаратуры, гэта вельмі архаічны абрадавы рытуал, які адносіцца да патрыярхальнай эпохі: “Маханне і шчоўканне бізуном падчас магічных абрадаў было шырока распаўсюджана і мае абсалютна пэўнае значэнне – адганяць злых духаў” [8, с. 124].

Галоўнай ідэяй шлюбнага абраду з’яўляецца яднанне жаніха і нявесты. М.М. Нікольскі называе рытуал “злучэння маладых” “асноўным абрадам вясельнага рытуалу ўсіх часоў і народаў” [8, с. 109]. Аб’яднанне маладых, іх сувязь, шлюбны саюз, стварэнне сям’і сімвалізавалі стужкі, рушнік, пояс, якімі перавязвалі маладых, пярсцёнкі, якімі яны абменьваліся, і іншыя прадметы: *Бацюшка рушніком связвае рукі маладых і вядзе іх вакол ямвона тры разы* (в. Гарошкаў, Рэч.); *Маладых садзяць на кажух або шубу. Рукі накрываюць ручніком* (в. Елянец, Буда-Кашал. – ВНГ, с. 65); *Калі толькі маладую пачынаюць выводзіць з хаты, бацька знімае ікону, і дае ёй у рукі, а жаніху – кулітку хлеба. Перавязвае рушніком рукі, тры разы вакол таго стала абвядзе і прывядзе да самых калёс. Вядзе к возу і там знімае рушнікі* (в. Заспа, Рэч.); *Бацюшка абменьвае пярсцёнкі тры разы, у апошні раз маладыя забіраюць і надзяваюць сваі пярсцёнкі* (в. Заспа, Рэч.); *Поп чытае малітвы. Патом поп знімае з іх персні, каторыя жаніх і нявеста далжны купіць сабе самі* (в. Новы мір, Ветк. – В., с. 227); *Бацькі жаніха, родныя і хросныя ішлі ў сваты, пры етым вязалі вілкі і качэргі, штоб маладыя жылі ўмесці* (в. Шырокае, Буда-Кашал. – С., с. 45); *У час заручын ... абвязвалі качэрэжнік платком, каб маладыя ўсё жыццё былі разам* (в. Стрэшын, Жлоб. – С., с. 76). Існавала і да гэтага часу існуе агульнапрынятая прыкмета: паміж маладымі на працягу ўсяго вяселля ніхто не павінен прайсці, каб у сваім сямейным жыцці яны заўсёды былі разам і ніхто не змог іх разлучыць. Як відаць з прыкладаў, гэта быў скразны абрад, які выконваўся на розных этапах вяселля: у час сватання, пасаду, вячання, ад’езду маладой з дому і інш.

Рытуальнае значэнне мела ў вясельным абрадзе *дзяжа*, якая сімвалізавала, з аднаго боку, чыстату, цнатлівасць нявесты, з другога боку – дала праекцыю на прыбытак і пладавітасць. У дзяжы расчынялі каравай, на дзяжу, накрываную вывернутым кажухом, садзілі нявесту, калі яна была цнатлівая: *Пасаду – эта дзяжа, якую накрывалі вывернутай шубай, і на яе садзілі нявесту. Калі нявеста чэсная, то садзілася, а калі не – то садзіцца нільзя было, грех большэй* (г. Ветка). Лічылася, што калі нявеста, якая страціла сваю нявіннасць, сядзе на дзяжу, яна абразіць каравай і ў жыцці ёй ніколі не будзе шчасця [8, с. 128].

Абавязковым атрыбутам вясельнага абраду быў *рушнік*, *ручнік*, *палаценцэ*, *набожнікі*. На яго клалі хлеб-соль, якім сустракалі маладых: *Бацька, матка, маладых сустракаюць. Хлеб-соль на палаценцы нясуць* (г. п. Церахоўка, Добр.), станавіліся ў царкве ў час вячання: *Вячнанне праводзілася пасля службы ў царкве. Расцілалі рушнік тканы, вышываны, па баках клалі капейкі, сведкам у рукі дávalі венчыкі, і яны іх трымалі над галавамі маладых усю службу* (в. Гарошкаў, Рэч.); *Свадьба – калі ў царкве вячаліся, дак на рушнік станавіліся* (г. Ветка); *Бацюшка рушніком связвае рукі маладых і вядзе іх вакол ямвона тры разы. А сведкі ў гэты час нагамі цягнуць рушнік за імі (гэта каб дзеўкі выходзілі замуж), а служба царквы адбірае гэты рушнік тры разы і расцілае пад ногі маладых рушнік на месца* (в. Гарошкаў, Рэч.); *Знаю, што кагда венчаюць, гаваряць: Станавісь быстрой сама, первай ногу ставь. Палаценцэ падстелена. Вот, будзеш сама хадзяйкай у нево, а еслі он первы станет, то ты будзеш падчыняцца всю жыцнь* (г. Ветка); звязвалі рукі маладых: *Бацюшка рушніком связвае рукі маладых і вядзе іх вакол ямвона тры разы* (в. Гарошкаў, Рэч.); *ручніком абвязвалі кара-*

вай: *Каравай ложкаць на абрус, на які сыплюць зерне аўса або пшаніцы. А сам каравай абвязваюць ручніком* (в. Вязок, Браг. – ВНГ, с. 30); *Каравайніцы ўпрыгожаныя галінкі ўтыкаюць у каравай. Сам каравай абвязваюць рушніком* (в. Любавічы, Жытк. – ВНГ, с. 224); ручніком накрывалі талерку на грошы: *Грошы кладуць на талерку, накрытую ручніком ..., а дружка нявесты забірае іх у мяшочак або сумачку* (в. Елянец, Буда-Кашал. – ВНГ, с. 65); ім упрыгожвалі абразы ў хаце: *Старшая дружка абвешвала вышываныя палаценцы* (г. Ветка). Ручніком перавязвалі сватоў, падкрэсліваючы іх асаблівыя паўнамоцтвы на вяселлі: *Абвязвалі усіх сватоў ручнікамі. Папам і мамам давалі падарункі: рубашкі, мацерыял* (в. Жмураўка, Рэч.). Да вяселля нявеста павінна была пашыць новыя ручнікі, якімі ўпрыгожвала абразы ў сваёй хаце і ў хаце свайго жаніха пасля прыезду туды вясельнага поезду: *На іконы вешалі набожнік і хвіранкі на вокны. Яны далжны былі ўжо прывесці і сваё навесіць* (п. Сямёнаўскі, Добр.). Гэта павінна было паказаць заможнасць нявесты і яе здольнасць да рукадзелля, хаця архаічная функцыя гэтага рытуала, як адзначаюць даследчыкі, была абарончай і выклікана імкненнем задобрыць духаў-продкаў, стварыць добразычлівы мікраклімат у доме мужа [9, с. 121]. Рушнік, які ўпрыгожваўся традыцыйным арнамантам (як вышывалі маці і бабулі), паказваў таксама прыналежнасць маладой да свайго роду, ён, акрамя таго, сімвалізаваў жыццёвы шлях, дарогу.

Важнае месца ў вясельным абрадзе адыгрывае *выкуп*, які адносіцца да архаічнага звычаю, што паходзіць ад старажытнай абрадавай формы “купля – продаж” нявесты як плата за дзяўчыну-працаўніцу. Як адзначаецца ў навуковай літаратуры, вядомы дзве старажытнейшыя формы заключэння шлюбу: першая – выкраданне нявесты і больш позняя – “купля-продаж” нявесты [8, с. 51–52]. Рэшткі першай формы заключэння шлюбу на Гомельшчыне сустракаюцца вельмі рэдка. Выкуп як перабытак другой формы заключэння шлюбу (“купля-продаж” нявесты) ужываецца паўсямесна. Старажытнае абрадавае значэнне выкупа ўжо значна аслаблена, таму ён выкарыстоўваецца некалькі разоў на вяселлі і яго асноўная функцыя – матэрыяльная дапамога сям’і нявесты, кампенсацыя за выдаткі на вяселле. Выкуп плацілі не толькі за нявесту, але і за вясельную ёлку, пасцель і пасаг маладой, праезд на шляху вясельнага поезда і інш.: *Выкупалі нявесту ўжо у жаніха. Хто большэ дзенег дасць. Эта ж дружок должэн выкупіць. Крычаць, што мала дзенег даеш. Ну выцяне ешчэ там рубль, пецёрку* (в. Старое Сяло, Ветк.); *Як маладых вязуць, дак дарогу перагароджваюць людзі – выкуп так просяць за невесту. Им ужэ вынясуць бутылку, закусі, што папросяць людзі* (в. Гарошкаў, Рэч.); *Прыданае везлі ўжо к маладой ... Ну, прывязуць еты сундук. Во, едзе сват, выкупляе ... Бутылку настанове. Там па чарцы налье. Выкупіць* (в. Рэчкі, Ветк. – ВНГ, с. 100).

Абавязковымі атрыбутамі вясельнай абраднасці былі *пасаг*, (*прыданае*), *пасцель* маладой: *Пасах* – *эта абавязкова. Мае радзіцелі карову падарылі. Парасёнка дораць. Цялёнка дораць. Коз, пчол дораць* (в. Грабаўка, Гом.); *У прыданае нявесце давалі две падушкі. Посцілкі, радны – тканья, настольнікі, набожнікі на іконы, фіранкі з марлі ці з гардзін* (п. Сямёнаўскі, Добр.); *Прыданае нявесты – клункі. Было шмат добра, але калі быў шкаф, то яна лічылася багатай нявестай* (в. Гарошкаў, Рэч.).

Абрад перавозу *пасцелі* маладой і яе *пасагу* ўзмацняў сімвалічнае значэнне пераходу нявесты ў іншы статус, звязаны з яе пераездам у дом жаніха: *Пасля поўначы нявесту з пасцеллю вязуць у дом жаніха, дзе яна будзе жыць, а назаўтра прывозяць адзежу* (Залаты Рог, Ветк. – В., с. 223). *Пасцель* маладой магла быць асобным рытуальным прадметам, а магла і з’яўляцца састаўной часткай *пасагу*.

Маладых праважалі з хаты і сустракалі бацькі з іконай: *Ікона была абязацельна. Мая мамка стол пасярод хаты паставіла і ікону зняла, і міне вакол стала абвясла. І дарогу наказала на дзверы* (в. Хальч, Ветк.); *Сустракалі маладых з царквы з віконаю* (в. Гарошкаў, Рэч.); *Пасля вячання, калі маладыя прыехалі дамой, яны спачатку даўжны пацалаваць ікону, патам радзіцелей, а потым – хлеб-соль* (в. Церуха, Гом.). *Свечкі*, якія маладыя трымаюць у царкве, сімвалічна асвятляюць іх будучы жыццёвы сумесны шлях.

Рытуальным дзеяннем было абсыпанне маладых пры іх сустрэчы зернем, макама, цукеркамі, манетамі, што сімвалізавала пажаданне дастатку, дабрабыту, заможнасці і здароўя: *Абсыпалі маладых макама і зярном. Зярно –эта жыццё. І мак сыпалі і гаварылі: “Сыплю мак*

штоб было всё так” (г. п. Церахоўка, Добр.); *Абсыпалі маладых пшаніцай, штоб багата жылі* (в. Хальч, Ветк.); *Абсыпалі аўсом і просам, жадалі ўсяго харошага* (в. Гадзічава, Гом.); *І кагда в церковь атправляюцца, тожэ зернем асыпают* (г. Рэчыца). Абавязковым быў таксама рытуал сустрэчы маладых хлебам з соллю: *Маладых устречалі бацькі. У маці ў руках хлеб-соль. Она насыпала зерном іх, і конешно ж благасловіла на ўсю жыццё. Маці молодого давала мёд (чтоб жыццё была сладкая)* (в. Маркавічы, Гом.).

Неад’емным элементам вяселля з’яўляюцца *падаркі, дары ўдзельнікам вясельнага абраду* – маладым і членам іх сямей: *Палаценцы дарылі, пелі, гулялі так свадзьбу маю. Шчэ і пасуду маглі дарыць* (в. Гарошкаў, Рэч.); *У першы дзень свадзьбы падаркі дарылі маладой. Дарылі ў каго што было: хто грошы, хто хустку, хто курыцу. На другі дзень свадзьбы маладая дарыла падаркі радне маладога* (д. Івакі, Добр.); *Папам і мамам давалі падарункі: рубашкі, мацерыял. Сваты прыносілі хлебушак, бутылку* (в. Жмураўка, Рэч.); *Каравай раздзялілі, і нявеста давала падаркі бацьку і матке хрэснай, бацьку хрэснаму свайму і жаніха. А патам нявесце давалі падаркі матка і бацька хрэсныя і ўсе, каму нявеста давала падаркі* (Новы мір, Ветк. – В., с. 227).

Сэнс выкарыстання большасці апісаных вышэй рытуальных прадметаў у працэсе вясельнага абраду інфарматыры звязваюць з пажаданнем маладым здароўя, дастатку, дабрабыту, дружнай, шчаслівай сям’і, здаровых дзетак, заможнай гаспадаркі. Многія вясельныя атрыбуты сімвалізавалі маладосць, прыгажосць, нявіннасць нявесты, мужнасць, сілу і моц жаніха, адлюстроўвалі іх даросласць, полаўзроставую спеласць, праецыравалі на дзетароднасць.

Такім чынам, рэчыўныя атрыбуты, якія выкарыстоўваліся ў вясельных абрадах, мелі сімвалічнае значэнне і складалі своеасаблівую семіятычную сістэму. Іх знакавы характар мае старажытныя вытокі і звязаны з выражэннем розных магічных функцый.

Умоўныя скарачэнні

Б. – Народная духоўная культура Брагіншчыны : фальклорна-этнаграфічны зборнік / Склад. В.С. Новак, У.І. Коваль / Навук. рэцэнзенты А.У. Марозаў, А.С. Ліс. – Гомель : Белдрук, 2007. – 240 с.

Браг. – Брагінскі р-н.

В. – Вечнае : Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна / Аўт. уклад. : І.Ф. Штэйнер, В.С. Новак. – Гомель : УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2003. – 362 с.

Ветк. – Веткаўскі р-н.

ВНГ – Вяселле на Гомельшчыне : фальклорна-этнаграфічны зборнік / Уклад. І.Ф. Штэйнер, В.С. Новак. – Мінск : ЛМФ “Нёман”, 2003. – 472 с.

Гом. – Гомельскі р-н.

Добр. – Добрушскі р-н.

ЗЧД – Зямля чароўная дабра : Добрушскі край: гісторыя і сучаснасць / Пад аг. рэд. А.А. Станкевіч. – Гомель : ААТ “Полеспечать”, 2008. – 280 с.

Маз. – Мазырскі р-н.

Нараўл. – Нараўлянскі р-н.

Р. – Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна / Аўт. уклад. І.Ф. Штэйнер, В.С. Новак. – Мінск : ЛМФ “Нёман”, 2002. – 383 с.

Рэч. – Рэчыцкі р-н.

С. – Спрадвечнае : Фальклорны зборнік ліквідаваных у выніку катастрофы на Чарнобыльскай АЭС населеных пунктаў / Аўт. укл. : І.Ф. Штэйнер, В.С. Новак. – Гомель : УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2005. – 230 с.

Літаратура

1. Варфоломеева, Т.Б. Северобелорусская свадьба : обряд, песенно-мелодические типы / Ред. З.Я. Можейко. – Минск : Наука и техника, 1988. – 156 с.

2. Вечнае : Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна / Аўт. уклад. : І.Ф. Штэйнер, В.С. Новак. – Гомель : УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2003. – 362 с.
3. Вяселле на Гомельшчыне : фальклорна-этнаграфічны зборнік / Уклад. І.Ф. Штэйнер, В.С. Новак. – Мінск : ЛМФ “Нёман”, 2003. – 472 с.
4. Зямля чароўная дабра : Добрушскі край: гісторыя і сучаснасць / Пад аг. рэд. А.А. Станкевіч. – Гомель : ААТ “Полеспечать”, 2008. – 280 с.
5. Спрадвечнае : Фальклорны зборнік ліквідаваных у выніку катастрофы на Чарнобыльскай АЭС населеных пунктаў / Аўт. уклад. : І.Ф. Штэйнер, В.С. Новак. – Гомель : УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2005. – 230 с.
6. Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна / Аўт. уклад. І.Ф. Штэйнер, В.С. Новак. – Мінск : ЛМФ “Нёман”, 2002. – 383 с.
7. Народная духоўная культура Брагіншчына : фальклорна-этнаграфічны зборнік / Склад. В.С. Новак, У.І. Коваль / навук. рэцэнзенты А.У. Марозаў, А.С. Ліс. – Гомель : Белдрук, 2007. – 240 с.
8. Никольский, Н.М. Происхождение и история белорусской свадебной обрядности / Н.М. Никольский. – Минск : Изд-во АН БССР, 1956. – 273 с.
9. Зорин, Н.В. Русский свадебный ритуал / Н.В. Зорин. – Институт этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая. – М. : Наука, 2004. – 248 с.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скарыны

Поступило 21.11.11